חָכָא נַמִּי – כמו כן לגבי חשש זה יש לומר שדברי משנתינו אמורים **כְּשֶׁיֵּשׁ** רֵיוַח **מִלְּמַעְלָה** – גליון נייר ריק מצידו העליון של הגט, שמוכיח שבודאי לא נכתב בגט זה יותר ממה שנמצא לפנינו.

שואלת הגמרא, **וְדִלְמָא אִימְלוֹכֵי אִימְלוֹךְ** – ושמא מאחר ונותר ריק בתחתית העמוד, אם כן נראים הדברים, שלאחר שכתב מקצת מן הגט חזר בו מרצונו לגרשה, ולבסוף נמלך בדעתו לגרשה **וְכָתַב** רק את סיום הגט, ואם כן גט פסול הוא, שהרי החלק הראשון של הגט כבר התבטל בשעה שהתחרט בראשונה ואי אפשר להשתמש בו עוד, ומטעם נוסף יש לפוסלו, שהרי כתיבתו וחתימתו לא היו באותו יום, ולעיל (יז.) שנינו, שגט שכתיבתו וחתימתו לא היו באותו היום פסול.

משיבה הגמרא, משנתינו מדברת באופן **דְּכָתַב** את תחילת המשפט **'חֲרֵי אַתְּ' מְלַמַּטָּה** – בסוף העמוד הראשון, **וְאת** המשך המשפט **'מוּתֶּרֶת** לכל אדם', כתב **מִלְּמַעְלָה** – בראש העמוד השני, ובאופן זה אין לחשוש שמא נמלך, כיון שבין כתיבת העמוד הראשון לשני נכתב משפט זה, שהוא ענין אחד שלם, אם כן בודאי לא פסק בו, שאין אדם פוסק באמצע כתיבת דיבור אחד שלם, ומעתה אין לנו סיבה לחשוש, שמא נמלך בין כתיבת חלקו הראשון של הגט לכתיבת חלקו השני.

הגמרא שואלת על כך, **וְדִלְמָא אִיתַּרְמֵי לֵיהּ** – ושמא כך הזדמן לו הדבר שהתחרט בדיוק בשעה שהיה באמצע הענין ופסק בו. עונה הגמרא, **כּוּלֵּי הַאי לָא חֵישִׁינַן** – חשש זה שיבא לכלל חרטה באמצע כתיבת הענין, חשש רחוק הוא וכל כך אין אנו חוששים, וממילא נראים הדברים שהכל נכתב בבת אחת.

מיישבת הגמרא באופן נוסף, **רַב אַשִׁי אָמַר**, דברי המשנה אמורים **דִּידְיָעָה בֵּיהּ מְתַחְתָּא דִּמְגִילְתָא** – באופן שניכר ממראהו של הקלף, שנותר כפי שהוא נראה מיד לאחר עיבודו, שכל קצותיו עבים במקצת ושחורים, ולא נחתכו בסכין, ובכך ידוע לנו שלא היה כאן קלף אחר לא למעלה ולא למטה מלבד זה שמונח עתה לפנינו, ומדובר שאין ריווח מלמטה, ולפיכך אין להקשות, שמא נמלך בדעתו מלגרשה:

שנינו במשנה, **חָתְמוּ עֵדִים רֹאשׁ הַדַּף** [**וְכוּ'**] מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול:

הגמרא מקשה על דברי משנתינו, שפסלה גט כאשר העדים החתומים בו חתמו את שמותיהם בצד הגט:

אִינִי – וכי כך הוא הדין, **וְהָא רַב חָתִים מִן הַצַּד** – והרי מצינו שרב חתם מצידו של הגט, מוכח אם כן שלא כדברי משנתינו שפסלה חתימה מן הצד. מתרצת הגמרא, **חָתָם** – חתימתו של רב היתה כתובה, **בְּשָׁנֵּוּ** של אותיות שמו היו מכוונים **כְּלַפֵּי כְּתָב** הגט, ובדרך זו כשר אף כשהחתימה אינה כתובה בסוף הגט, משום שגם כך ניכר בודאי שהחתימה מכוונת כלפי הכתוב בגט, והאמור במשנתינו לפסול הוא, כאשר רגלי האותיות פונות אל הגט, ובדרך זו יש מקום לחשוש, שמא למעלה מחתימה זו היה כתוב שטר אחר שעליו חתמו העדים ולא על הגט.

שואלת הגמרא על תירוץ זה, **אֶלָּא** אם כך, שעל פי מקום החתימה כשגג חתימתם הוא כלפי הכתב, אכן ניתן לקבוע שחתמו על גט זה שכלפיו חתמו, יהיה קשה **מֵהָא דְּקָתָנֵי** – הדין הנוסף ששנינו במשנתינו, **הִקִּיף** – קירב וחיבר **רֹאשׁוֹ שֶׁל גט זֶה בְּצַד רֹאשׁוֹ שֶׁל גט זֶה, וְהָעֵדִים** חתומים **בָּאֶמְצַע, שְׁנֵיהֶם** [–שני הגיטין] **פְּסוּלִין**. ואם כשגג החתימה פונה כלפי הגט יש להכשירו, קשה מדוע פסלה המשנה את שני הגיטין, הלא צריך לבדוק **וְלֵיחֲזֵי** ולראות **הֵי מִינַּייהוּ** – באיזה מן הגיטין פונה גג חתימת העדים **כְּלַפֵּי כְּתָב** הגט, **וְלֵיתְבַּשֵּׁר** – וגט זה יהיה כשר, שהרי בודאי עליו חתמו העדים.

משיבה הגמרא, **הָתָם, דְּרֵמֵי לֵיהּ כְּעֵיבְרָא** – משנתינו מדברת באופן שחתימות העדים מוטלות לאורך הגט בין שני הגיטין, וראשי השורות של חתימות העדים, מחברים בין גט אחד לשני, כמו בריח שעובר לאורך הפתח, נמצא שהחתימות אינן נקראות עם אף אחד מן הגיטין, ומטעם זה נפסלו שני הגיטין.

הגמרא דוחה תירוץ זה, משום **דַּאי הָכִי** – אם משנתינו דיברה באופן שחתימות העדים עומדות זקופות בין הגיטין ואינן מקבילות להם, כיצד נבאר את **הֵיפָא, דְּקָתָנֵי** – ששנינו בה, אם **רֹאשׁוֹ** [–תחילתו] **שֶׁל גט זֶה נתון בְּצַד סוֹפוֹ שֶׁל גט זֶה וְהָעֵדִים** חתומים **בָּאֶמְצַע** בין הגיטין, הדין הוא **שֶׁאֶת שֶׁהָעֵדִים** נִיקָּרִין **בְּסוֹפוֹ** – הגט שחתימת העדים כתובה בסופו ונקראת ביחד עמו, **כָּשֵׁר. וְאִי דְּרֵמֵי כְּעֵיבְרָא** – ואם נאמר, שחתימת העדים מוטלת לאורכו של גט כבריח בין הגיטין, אם כן **לָאו בַּהֲדֵי הַאי מֵיקָּרֵי** – לא עם גט זה נקראת החתימה, **וְלָאו בַּהֲדֵי הַאי מֵיקָּרֵי** – ולא עם הגט השני היא נקראת, ומדוע הכשירה המשנה את אחד מן הגיטין, הלא את שניהם היתה צריכה לפסול.

וכיון שאין להעמיד דברי המשנה כשחתמו לאורך הגט בין שני הגיטין, אלא לרוחב המגילה ובשוה לכתיבת הגיטין, מתבאר אם כן במשנה שאין להכשיר אף את הגט שגג החתימה פונה לעברו [כשהחתימה לא בהמשך לכתיבה], ושוב קשה כיצד חתם רב מן הצד.

מתרצת הגמרא, **אֶלָּא** יש לומר, שלעולם אם יחתמו העדים שלא במקום הראוי לכך בסוף הגט, הגט פסול, **וְרַב** שחתם מן הצד, לא על גט חתם, אלא **בְּדִיסְקֵי חָוֵה חָתִים** – על אגרת הזמנה, שהיה סופר בית דינו כותב אגרת בשמו להזמין אנשים לבא לפניו לדין, ופעמים היה חותם על אגרת זו מן הצד, ובזו אין כל הקפדה על מקום החתימה:

שנינו במשנה, **גֵּט שֶׁכָּתָבוֹ עִבְרִית וְכוֹ' כָּתַב סוֹפֵר וְעַד כָּשֵׁר:** הגמרא מבררת את הנאמר במשנה שכתב סופר ועד כשר, האם הכוונה שהסופר רק כתב ועד אחד חתם, או שבנוסף לחתימת העד גם חתם הסופר:

אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, אף שלשון משנתינו הוא 'כתב סופר ועד כשר', מכל מקום אין הכוונה שאנו מכשירים את הגט בחתימת עד אחד ובכתיבת ידו של הסופר, אלא 'חָתַם סוֹפֵר' שָׁנִינוּ – כוונת המשנה היא שהסופר חתם על הגט ביחד עם עד נוסף, ובאופן זה אנו מכשירים את הגט. ומשנתינו באה לחדש, שאין אנו חוששים שמא הבעל לא אמר שהסופר יחתום, אלא אמר לשני אנשים, 'אמרו לסופר פלוני שיכתוב את הגט, וכן אמרו לפלוני ולפלוני שיחתמו על הגט', והלכו הם מדעתם, ואמרו לסופר שיחתום על הגט עם עד נוסף, וזאת עשו מכיון שחששו שמא כשיראה הסופר שאין מחתימים אותו על הגט, יחשוב שאין מקבלים את חתימתו כעד ויתבייש, ונמצא שהגט בטל משום שלא מינה הבעל את הסופר להיות עד בגט זה.

אָמַר רַב חִסְדָּא, הָא מַנִּי – משנתינו שמכשירה כשחתם הסופר על הגט, ולא חוששת שמא השליח הוא שמינה את הסופר לחתום מדעתו ולא מרצון הבעל, שיטת **רַבִּי יוֹסֵי הִיא**, שסובר ש'מילים' אינם מסורים לשליח, כלומר שליח שנתמנה על ידי הבעל אינו יכול למסור המינוי שהוא רק דברים בעלמא לאדם אחר, ואין אדם רשאי לחתום בגט עד שישמע מפי הבעל בעצמו, לפיכך אף אם מינה השליח את הסופר לחתום על הגט בשליחות הבעל, לא מועיל מינוי זה כלל, ועל כן בודאי לא היה הסופר חותם, אם לא שמינהו הבעל על כך.

מביאה הגמרא מעשה שהיה שבו הורה רבי ירמיה כשיטתו הלכה למעשה: **הַהִיא כְּתוּבְתָּא חֲתָנֵים, דְּאָתְיָא לְקַמֵּיהּ** – שהובאה בפניו **דְּרַבִּי אַבָּהוּ, דַּהֲווּ יָדְעֵי לֵיהּ** – שהיו יודעים ומכירים **לְטוּפְקָא** – כתב ידו של הסופר **וְלַחֲתִימַת יָדָא דְּחַד מֵהָנָא** – וכן הכירו את חתימת ידו של אחד העדים, אולם לא הכירו את חתימת ידו של העד השני שהיה חתום על הכתובה. **סָבַר** רבי אבהו **לְאַכְשׁוּרֵהּ** – להכשיר את הכתובה על פי דברי משנתינו, שהכשירה גט בחתימת עד אחד וכתב סופר, ומכאן שכתיבת הסופר דינה כחתימת עד אחד. **אָמַר לֵיהּ רַבִּי יִרְמְיָה** לרבי אבהו, **חָתָם סוֹפֵר שָׁנִינוּ** – כוונת משנתינו להכשיר גט שכתבו סופר היא רק בשבנוסף לכתיבתו גם חתם על גביו, אבל כתיבת הסופר לחוד, אינה כלום לענין הכשר השטר, ואם כן אין להכשיר בחתימת עד אחד וכתב יד הסופר:

המשך בעמוד כא

שנינו במשנה, **כָּתַב חֲנִיכָתוֹ וַחֲנִיכָתָהּ כָּשֵׁר:**

הגמרא מבררת את דברי המשנה, בענין כתיבת שם חניכה בגט, מתוך דברי הברייתא: **תָּנוּ רַבָּנָן** – שנינו בברייתא, **חֲנִיכַת אָבוֹת בְּגִיטֵּין** – אם כתב בגט 'ראובן בן פלוני', ואותו פלוני אינו אביו אלא זקן זקינו או למעלה מזה, הגט כשר, ואף שכתב בגט 'בן פלוני' והוא אינו בנו, מתייחס הוא על שמו, ואין אנו מדמים דינו של גט זה לדינו של גט ששינה בו את שם האיש או האשה שפסול, שכן דרך המשפחה להתייחס על שם גדול משפחתם, ובלבד שאותו פלוני שיחסוהו אינו רחוק ממנו אלא **עַד עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת.**

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, דווקא אם אותו גדול שעל שמו יחסוהו, רחוק ממנו **שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת,** הגט **כָּשֵׁר,** אך אם גדול המשפחה שעליו יחסוהו רחוק ממנו **מִכָּאן** [–משלשה דורות] **וְאֵילָךְ,** הגט **פָּסוּל,** שהרי כתב 'בן פלוני' והוא אינו אביו ואינו מתייחס על שמו, נמצא שדינו של גט זה, כדינו של גט ששינה בו את שם האיש או האשה, שפסלתו המשנה לעיל (פ.).

מבררת הגמרא, **כְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא** – כשיטתו של מי, שאמרה המימרא של רבי חנינא שאמר, **כָּתַב חֲנִיכַת אָבוֹת בְּגִיטֵּין עַד שִׁלְשָׁה דּוֹרוֹת,** משיבה הגמרא, **כְּמַאן** – כמי, **כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר,** שנחלק על דברי תנא קמא בברייתא.

הגמרא מביאה סמך לדברי רבי שמעון בן אלעזר, שיש ליחס את שם האיש או האשה על שם גדול משפחתם שרחוק מהם עד שלשה דורות:

אָמַר רַב הוּנָא מַאי קְרָאָה – היכן נרמז בפסוק, שעד שלשה דורות אדם מתייחס אחר שם אבותיו, ולמעלה משלשה דורות אין הוא מתייחס עוד אחריהם. דבר זה רמוז בלשון הפסוק **'כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם'** (דברים ד כה), הרי שאת הדורות השניים ['ה'בנים'], וכן הדורות השלישיים ['ה'בני בנים'], הכתוב מייחס אל אבותיהם, ואילו את הדורות שלאחר מכאן אין הפסוק מייחס על שם אבותיהם אלא אומר 'ונושנתם', נמצא שעד שלשה דורות בלבד מתייחס האיש אחר אבותיו, ולא למעלה מזה.

הגמרא מביאה לדרוש את דברי הפסוק בדברים (ד כה), **'כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ':**

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, לֹא חָרְבָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁעָבְדוּ בָהּ שִׁבְעָה בָּתֵּי דִינִים – שבעה משפחות של מלכים ממלכי ישראל **עֲבוֹדָה זָרָה, וְאִלּוּ הֵן, יָרָבְעָם בֶּן נְבָט, וּבַעְשָׁא בֶּן אֲחִיָּה, וְאַחְאָב בֶּן עָמְרִי, וֵיהוּא בֶּן נִמְשִׁי, וּפֶקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ, וּמְנַחֵם בֶּן גָּדִי, וְהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה,** שבימיו גלו עשרת השבטים, ומשעה זו התחיל החורבן. **שֶׁנֶּאֱמַר** (ירמיה טו ט), **'אֻמְלְלָה יֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה נָפְחָה נַפְשָׁהּ בָּאָה שִׁמְשָׁהּ בְּעוֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפְּרָה וּשְׁאֵרִיתָם לַחֶרֶב אֶתֵּן לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם נְאֻם ה'.** וכך מתבאר הפסוק, אומללה שומרון ועשרת השבטים שעמדו מהם שבעה משפחות לעבודה זרה, היה לה מפח נפש ובלא זמנה מיהרה ליפול, והיא יושבת בגולה בבושה וכלימה.

אָמַר רַב אַמֵּי, מַאי קְרָאָה – היכן מרומז בפסוק שהחורבן יהיה לאחר שבעה דורות, שנאמר (דברים ד כה), **'כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים'** – 'כי תוליד' דור אחד, 'בנים' שני דורות, 'ובני' שני דורות, 'בנים' שני דורות, נמצא סך כולם שבעה דורות, וסוף הדבר מפורש בפסוק שלאחריו (שם פסוק כו), **'הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן מֵהֵר מֵעַל הָאָרֶץ'** וגו'.

אָמְרוּ לֵיהּ – שאלו **רַב כָּהֲנָא וְרַב אַסִּי לְרַב, כְּתִיב בֵּיהּ בְּהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה** (מלכים ב, יז ג) **'וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו'. וּכְתִיב** עוד פסוק לגבי הושע בן אלה (שם פסוק ב), **'עָלָיו עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר וְגוֹ' מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיְהִי לוֹ הוֹשֵׁעַ עֶבֶד וַיָּשֶׁב לוֹ מִנְחָה'.** ודבר זה פלא הוא, וכי מפני שלא עשה רעה כמלכים שהיו לפניו, לכן דווקא הוא נענש שבאה הפורענות בימיו ויצא לגלות.

אָמַר לֵיהּ – השיב רב לרב כהנא ולרב אסי, **אוֹתָן פַּרְדְּסִיאוֹת** – שומרים **שֶׁהוֹשִׁיב יָרָבְעָם** בן נבט **עַל הַדְּרָכִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל** שבבל מלכות ישראל **לָרֶגֶל** לירושלים, **בָּא הוֹשֵׁעַ וּבִיטְּלָן** ואמר לאיזה מקום שירצו יעלו, **וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא עָלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶגֶל, אָמַר הָקָדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא,** מאחר שלא היה כבר מי שמעכב ומוחה בהם שלא יעלו ובכל זאת מרצונם לא עלו, על כן **אוֹתָן שָׁנִים שֶׁלֹּא עָלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶגֶל, יִלְכּוּ בַּשֶּׁבִי.**

מביאה הגמרא דרשה נוספת בענין גלות השבטים:

אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר מַר עוּקְבָא, וְאָמְרֵי לָהּ – ויש אומרים **אָמַר רַב חִסְדָּא [אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה], דָּרַשׁ מָרֵימָר** ושאל, **מַאי דִּכְתִיב** – מהו פירושו של הפסוק (דניאל ט יד) **'וַיִּשְׁקֹד ה' עַל הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק ה' אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלוֹ'.** וכי **מְשׁוּם דְּ'צַדִּיק ה' אֱלֹהֵינוּ' מִפְּנֵי כֵן 'וַיִּשְׁקֹד ה' עַל הָרָעָה וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ'** – מיהר להביא את הגלות עלינו. **אֶלָּא** כך היא כוונת הפסוק, **צָדָקָה עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם יִשְׂרָאֵל שֶׁמִּיהֵר וְהִגְלָה** את **גָּלוּת צְדָקָיו** בשעה שחרבה ירושלים וגלו כל ישראל, **וַעֲדַיִין גָּלוּת יְכָנְיָה קַיֶּימֶת** – ועדיין היו קיימים בבבל חכמי התורה הגדולים, שרובם גלו עם יהויכין אחת עשרה שנה קודם לגלות צדקיהו, **דִּכְתִיב בֵּיהּ בְּגָלוּת יְכָנְיָה** (מלכים ב, כד טז) **'וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיְבִיאֵם מֶלֶךְ בָּבֶל גּוֹלָה בָּבֶלָה',** בכדי שכשיגלו דורו של צדקיהו לבבל, החרש והמסגר הנמצאים עדיין בבבל, ילמדום תורה.

הגמרא מבארת מדוע נקראו חכמי התורה בשמות אלו: מפני מה נקראו **'חָרָשׁ',** משום **שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁפּוֹתְחִין** – שכשאחד פותח בדברי תורה **נַעֲשׂוּ הַכֹּל כְּחֵרְשִׁין** – הכל שותקין. ומפני מה נקראו **'מַסְגֵּר',** כֵּיוָן **שֶׁפּוֹגְרִין שׁוּב אֵינָן פּוֹתְחִין** – שכל דבר הלכה שבעיניהם הוא חתום וסגור, שאין הם יודעים להשיב עליו לשואלים אותם, שוב לא ימצא מי שידע לפתוח דבר הלכה זה, להעמיק ולהשיב תשובה עליו, **וַכַּמָּה** חכמים היו בין הגולים עם יהויכין, **אֱלָּא.**

הגמרא דורשת ומיישבת באופן נוסף את דברי הפסוק **'וַיִּשְׁקֹד ה' עַל הָרָעָה וַיְבִאֶהָ עָלֵינוּ כִּי צַדִּיק ה' אֱלֹהֵינוּ'** וגו': **עוּלָּא אָמַר,** זוהי הצדקה שעשה הקדוש ברוך הוא, **שֶׁהִקְדִּים שְׁתֵּי שָׁנִים לְ'וְנוֹשַׁנְתֶּם'** – שמיהר להביא את החורבן בסוף השנה השמונה מאות וחמשים, שתי שנים לפני הזמן שהיה ראוי להם לשבת בארצם, שהיא שנת שמונה מאות חמשים ושתים, בכדי שלא יתקיים בהם **'ונושנתם'** שעולה בגימטריא שמונה מאות חמשים ושתים, שאז היה מתקיים בהם סוף הפסוק **'כי אבוד תאבדון':**

אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, מתוך שהקדים הקדוש ברוך הוא להגלותם שתי שנים קודם שיתקיימו בהם דברי הפסוק 'וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ' (דברים ד כה) **וכדי שלא יתקיים המשך הפסוק** (שם) 'כִּי אבוד תאבדון', **שְׁמַע מִינָּהּ** – למדנו מכך ששיעור זמן 'מְהֵרָה' דְּמֵרֵי עָלְמָא – של [הקדוש ברוך הוא] אדון העולם, **תַּמְנֵי מֵאָה וְחַמְשִׁין וַחֲרֵתֵי הוּא** – שמונה מאות חמשים ושתים שנה הוא, כפי חשבון הגמטריא של המלה 'ונושנתם'. שהרי הזהיר ואמר שאם יחטאו ישראל ויעבדו עבודה זרה, יאבדו 'מהר' מארץ ישראל, וכלשון הפסוק (שם פסוק כו) 'הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וגו', נמצא שבהתקיים ה'ונושנתם' יש בזה 'תאבדון מהר', מכאן ש'מהר' של אדון העולם הוא מנין 'ונושנתם':

משנה

גֵּט מְעוּשֶּׁה – גט שנלקח מן הבעל בדרך כפיה והכרח כדי שיגרש בו את אשתו, **בְּיִשְׂרָאֵל** – אם דייני ישראל כפוהו לגרש עד שהתרצה הבעל לכתוב גט, הגט **כָּשֵׁר**, וצריך שיתרצה לבסוף לגרש את אשתו ויאמר 'רוצה אני'. **וּבְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים** – ואם אנסוהו בית דין של גויים ליגרש את אשתו, הגט **פָּסוּל**, ואף אם לבסוף התרצה לכתוב לה גט מחמת האונס.

וּבְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים – ואם לא שמע הבעל בקול בית דין שציוהו לגרש את אשתו, ורצו בית דין לכוף את הבעל על ידי גויים, שיתן לאשתו גט, רשאים הדיינים לעשות כך, והגויים **חוֹבְטִין אוֹתוֹ, וְאוֹמְרִים לוֹ** [–הגויים] בשעה שמכים אותו, **עֲשֵׂה מַה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְךָ** לגרש את אשתך (**וְכָשֵׁר**).

גמרא

אָמַר רַב נַחְמָן אָמַר שְׁמוּאֵל, גֵּט הַמְעוּשֶּׁה בְּיִשְׂרָאֵל – אם כפו את הבעל לכתוב גט לאשתו, **כָּשֵׁר** – באותם המקרים שבהם מחויב הבעל על פי דין לגרש את אשתו, הגט כָּשֵׁר. אך אם כפוהו בית דין ואנסוהו לכתוב גט ולגרש בו את אשתו, **שֶׁלֹּא כָּשֵׁר** – במקום שאין הוא מחויב לגרשה על פי הדין, הגט **פָּסוּל**, ואין האשה מותרת להנשא על ידי גט זה, **וּמכל** מקום **פּוֹסֵל** הגט את האשה מלהנשא לכהן משום ריח הגט.

וּבְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים – אם כפוהו עובדי כוכבים לגרש את אשתו, **כָּשֵׁר** – באותם המקרים בהם על פי דין מחויב הוא לגרש את אשתו, הגט **פָּסוּל** ואין האשה יכולה להינשא לאיש אחר על פיו, **וּמכל** מקום **פּוֹסֵל** הוא את האשה מלהינשא לכהן, ואילו אם כפוהו עובדי כוכבים לגרש את אשתו **שֶׁלֹּא כָּשֵׁר** – במקרה שאין הוא מחויב מן הדין לגרש את אשתו, **אֲפִילּוּ רֵיחַ הַגֵּט אֵין בּוֹ** בגט, ולפיכך אם ימות בעלה רשאית היא להינשא לכהן.

הגמרא מקשה על הדין שאמר שמואל, שכשעובדי כוכבים כפו במקום שמן הדין חייב הבעל לגרש, הגט פסול ופוסל:

מַה נַּפְשָׁךְ – מהי דעתך בדבר זה, **אִי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים בְּנֵי עֲשׂוּיֵי נִינְהוּ** – אם יש בכחם של עובדי כוכבים לכפות את הבעל לעשות את הדין המוטל עליו, אם כן מדוע אמרת שאין היא מגורשת, והלא לדבריך **אִיתְּכַשּׁוּרֵי נַמֵּי לְיִתְכַּשֵּׁר** – צריך הגט להיות כשר גם בכדי שתוכל להינשא על פיו, וכמו בגט שכפוהו דיינֵי ישראל על הבעל. **וְאִי לָאו בְּנֵי עֲשׂוּיֵי נִינְהוּ** – ואם לדעתך אין בכח עובדי כוכבים לכוף את הבעל לעשות את הדין המוטל עליו, אם כן **מִיפְּסַל לֹא לִיפְּסַל** – גם לפוסלה מן הכהונה לא יועיל גט זה.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב מְשַׁרְשִׁיָא, דְּבַר תּוֹרָה** – מדין התורה **גֵּט מְעוּשֶּׁה בְּעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים** – גט שעובדי כוכבים הוציאוהו בכפיה מן הבעל **כָּשֵׁר**, מפני שיש בכחם של עובדי כוכבים לכוף את ישראל לקיים את הדין, **וּמַה טַּעַם אָמְרוּ** חכמים שהגט **פָּסוּל** ואינה יכולה האשה להינשא על ידו לאיש אחר, **בִּכְדֵי שֶׁלֹּא תְּהֵא כָּל אַחַת וְאַחַת הוֹלֶכֶת וְתוֹלָה עַצְמָהּ בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמִפְקַעַת עַצְמָהּ מִיַּד בַּעְלָהּ** – שלא תלך כל אשה שרצונה להתגרש מבעלה, ותשכור עובד כוכבים אלים שיכריח ויאנוס את בעלה לתת לה גט, על כן אמרו חכמים, שאם עובדי כוכבים כפוהו לתת גט אין היא מגורשת בגט זה.

הגמרא דוחה את תירוצו של רב משרשיא: **אִי הָכִי** – אם כך הוא הדין, שמן התורה עובדי כוכבים יכולים לכוף את ישראל לגרש, מדוע במקרה שכפוהו **שֶׁלֹּא כָּשֵׁר** – שאין הוא מאותם שמחויבים לגרש את נשותיהם על פי דין, אמרת **שֶׁאֲפִילּוּ רֵיחַ הַגֵּט אֵין בּוֹ** ומותרת היא להינשא לכהונה, **וְהָוֵי** – ויהיה דינו **כְּשֶׁלֹּא כָּשֵׁר בְּיִשְׂרָאֵל** – כדינו של גט שטעו בית דין בהוראתם, והכריחוהו לגרש במקום שאין הוא מחויב בו מן הדין לגרש, **וּמְפַסֵּל נַמִּי לְפָסוֹל** – ויפסול אותה הגט מלהנשא לכהן, שהרי מן התורה כפיית עובדי כוכבים מועילה, ואם כן כמו שבישראל כפיה שלא כדין פוסלת לכהונה, כמו כן בכפיית עובדי כוכבים תיפסל על ידי הגט לכהן. **אֶלָּא הָא דְּרַב מְשַׁרְשִׁיָא** – דברי רב משרשיא שאמר שמן התורה רשאים עובדי כוכבים לכוף את ישראל לגרש, **בְּדִיוּתָא הִיא** – טעות הם, שבודאי אין עובדי כוכבים יכולים לכוף ישראל לקיים את חובתו.

הגמרא מתרצת את דברי שמואל, שהורה לפסול גט שנעשה בכפיה על ידי עובדי כוכבים, ומצד שני פסל את האשה מן הכהונה על ידי גט זה, באופן אחר: **וְסָתָם מֵאי** – ומפני מה גזרו חכמים שאם כפוהו עובדי כוכבים לגרש שתפסל לכהונה בגט זה, אף שאין בכחם לכפות את ישראל. מבארת הגמרא, **כְּדֵין** של עובדי כוכבים **בְּכְדֵין דְּיִשְׂרָאֵל מֵיחַלַּף** – יכולים לטעות ולהחליף, בין דינו של גט שנכפה על הבעל כדין על ידי בית דין של ישראל, לבין דינו של גט שנכפה על הבעל כדין על ידי עובדי כוכבים, ויאמרו כשם שהגט של עובדי כוכבים אינו גט, על אף שמן הדין מחויב הוא לגרשה, כך גם דינו של גט שנעשה בכפיה על ידי בית דין של ישראל, שאין הוא גט, וטעות היא בידם שהרי בית דין רשאים לכוף, ולפיכך גט זה כשר, ומן הטעם הזה אף שמן התורה גט בכפיית עובדי כוכבים אינו גט כלל, גזרו חכמים שיפסול אותה מן הכהונה ומעתה לא יקלו בגט של ישראל.

אולם בכפיית עובדי כוכבים לגרש **שֶׁלֹּא כָּשֵׁר** – במקום שאין הבעל מחויב מן הדין לגרש, אין מקום לחשוש, שהרי **בִּכְדֵין יִשְׂרָאֵל** – בכפיית בית דין של ישראל במקום שעל פי דין מחויב הבעל לגרש, **לֹא מֵיחַלַּף** – לא יחליפו בין דינם של גיטין אלו, שהרי בית דין של ישראל כפוהו במקום שהוא חייב לגרש בו מן הדין מה שאין כן בגט זה של עובדי כוכבים, ולפיכך לא גזרו חכמים על גט שניתן בכפיית עובדי כוכבים, שלא כדין, שיפסול את האשה מן הכהונה, שהרי לא יבאו לטעות ולדמות שני גיטין אלו זה לזה.

הגמרא מבררת האם בית דין שאינם סמוכים רשאים לכוף ולחייב את הבעל לתת גט: **אֲבָיֵי אַשְׁכְּחֵיהּ** – מצאו **לְרַב יוֹסֵף, דְּיָתֵיב** [–יושב] **וְקָא מְעַיֵּישׁ אַגִּיטֵּי** – ומכריח את האיש לגרש את אשתו בדין. **אָמַר לֵיהּ** אביי לרב יוסף, **וְהָא אֲנַן חֲדִיוֹטוֹת אֲנַן** – והרי אנו איננו דיינים סמוכים שהרי אין סמיכה בחוץ לארץ, ואין דיינים מומחים אלא אותם שנסמכו, **וְתַנְיָא** – ושנינו בברייתא, **הָיָה רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר, כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא אֲגוֹרְיָאוֹת** – אסיפות **שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אַף עַל פִּי שֶׁדִּינֵיהֶם** – שהם דנים **כְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, אִי** – אין **אַתָּה רַשַּׁאי לְהַיְזֵק לָהֶם** ולהביא את דינך בפניהם שיפסקו בו, **שֶׁנֶּאֱמַר** (שמות כא א) **'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם'**, ומכאן דרשו שמצוות אנו להביא את הדין **לִפְנֵיהֶם** – לפני זקני ישראל **וְלֹא לִפְנֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים**, ועוד דרשו מכאן **דָּבָר אַחֵר, 'אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם'** – לפני שבעים הזקנים שעלו עם משה להר סיני, והם מומחים היו, **וְלֹא לִפְנֵי דיינים חֲדִיוֹטוֹת** שאינם סמוכים. ומהדרשה השניה למדנו, שאין אנו בני בבל רשאים לדון ולכפות את האיש לגרש את אשתו, שהרי אין אנו סמוכים.

אָמַר לֵיהּ רב יוסף לאביי, **אֲנַן שְׁלִיחוּתַיְיהוּ קָא עָבְדִינַן** – אנו עושים שליחותם של בני ארץ ישראל שנתנו לנו רשות לדון בכפיית גט, **מִידֵי דַּהֲוָה אַהוֹדָאוֹת וְהַלְוָאוֹת** – כשם שאנו דנים בדיני ממונות בהודאות והלוואות.

המשך בעמוד לה

מקשה הגמרא, אם כך הוא הדין, שיכולים אנו לדון בדבר אף שאין אנו סמוכים, מחמת שאנו עושים שליחותם של בני ארץ ישראל שנתנו לנו רשות לדון, **אִי הָכִי** – אם כן, דיני גְּזֵילוֹת וַחֲבָלוֹת נַמִי – גם כן נוכל לדון בדיני גזילות ובדיני חבלות, מכח רשותם של בני ארץ ישראל, ואילו במשנה בסנהדרין (ב.) מבואר, שאין דנים בהם אלא בשלשה מומחים, ולדבריך מדוע אין אנו רשאים לדון בהם.

מתרצת הגמרא, **כִּי עָבְדִינַן שְׁלִיחוּתַיְיהוּ** – היכן נתנו לנו רשות לדון, דווקא **בְּמֵילְתָא דְּשָׁכִיחָא** – בדבר שהוא מצוי כענייני הלואה, שהלוה פלוני לפלוני בפני עדים והלווה כופר בחוב, וכענייני גיטין, אולם **בְּמֵילְתָא דְּלָא שָׁכִיחָא** – בדברים שאינם מצויים כגון גזילות וחבלות, **לָא עָבְדִינַן שְׁלִיחוּתַיְיהוּ** – לא נתנו לנו רשות, ואין אנו שלוחיהם לדון בדבר:

משנה

המשנה מבארת דין אשה שיצא עליה קול בעיר שהיא מקודשת או מגורשת: **יָצָא שְׁמָהּ בָּעִיר** – אם יצא קול בעיר על אשה פנויה שהיא **מְקוּדֶּשֶׁת**, שאמרו 'פלונית נתקדשה היום לפלוני', **חֲרֵי זוֹ מְקוּדֶּשֶׁת** – חוששין לקול זה שהיא אכן מקודשת, ואסורה להינשא לאחר בלא שתקבל גט מאותו פלוני. וכן אם יצא קול על אשה נשואה **שְׁמָגוֹרֶשֶׁת** היא, שאמרו 'פלונית נתגרשה היום מפלוני', **חֲרֵי זוֹ מְגוֹרֶשֶׁת**. ואין הכוונה שתהיה היא מותרת לשוק בלא גט אחר, שהרי אין סומכין על הקול להתיר אשת איש לעלמא, אלא חוששין לזה הקול לחומרא, שאם אשת כהן היא, אסורה לישב עוד תחתיו מחמת איסור גרושה לכהן, אלא יוציאנה בגט אחר.

המשנה מגבילה את הדין האמור: ומה שנתבאר שחוששין לקול שיצא בעיר, הוא **בִּלְבַד שֶׁלֹּא יֵהָא שָׁם** עם הקול **אֲמַתְלָא** – טעם כל שהוא, השובר את כח הקול [והוא הנקרא 'שוברו של קול']. אבל אם יש שם טעם שיש בו כדי לשבור את הקול אין חוששין לאותו הקול.

מבארת המשנה, **אֵיזוֹ הִיא אֲמַתְלָא** המבטלת את כח הקול בקידושין או בגירושין. לענין גירושין, כגון שיצא קול בעיר **שֶׁגֵּירַשׁ אִישׁ פְּלוֹנִי אֶת אִשְׁתּוֹ עַל הָנֵאי**. ולענין קידושין, כגון שיצא קול בעיר שאיש פלוני **וָרַק לָהּ** – לאשה פנויה את קִידּוּשֶׁיהָ, ומעות הקידושין נפלו במקום שהוא **סָפַק קָרוֹב לָהּ** ומקודשת, **סָפֵק קָרוֹב לוֹ** ואינה מקודשת. ש'התנאי' **הִיא אֲמַתְלָא** המבטלת את הקול. ש'התנאי' הוא 'שוברו' של קול הגירושין, כיון שיש לומר שמא לא נתקיים התנאי ואינה מגורשת. ו'ספק קרוב לה ספק קרוב לו' הוא 'שוברו' של קול הקידושין, כיון שיש לומר שהוא קרוב לו ואינה מקודשת. ובאופנים אלו, וכן להיפך שיצא קול שקידשה על תנאי, או שזרק לה גיטה ספק קרוב לה ספק קרוב לו, אין חוששין לאותו הקול.

גמרא

מבואר במשנה, שכשיצא קול על אשת כהן שנתגרשה, חוששין לאותו הקול ואסורה לבעלה:

שואלת הגמרא, **וְאַסְרִינַן לָהּ אַנְבְּרָא** – וכי על סמך קול זה אנו אוסרים אשה לבעלה, **וְהָא אָמַר רַב אַשִׁי, כָּל קָלָא דְּבָתַר נִישּׂוּאִין לָא חַיְישִׁינַן לֵיהּ** – כל קול היוצא על אשה לאחר נישואיה אין חוששין לו. כגון אשה שנישאת לכהן, ואחר כך יצא עליה קול שהיתה גרושה או זונה ואסורה לו, אין חוששין לקול זה, ואין מוציאין אותה ממנו בלא עדים שמעידים על כך. ואף כאן כשיצא עליה קול שנתגרשה, הרי נשואה ועומדת היא קודם שיצא הקול, ומדוע שנינו במשנה שחוששים לקול זה ואסורה לבעלה.

מתרצת הגמרא, **הָכִי קָאָמַר** – כך היא כוונת המשנה לומר, **יָצָא שְׁמָהּ בָּעִיר** – יצא על אשה פנויה קול בעיר שהיא **מְקוּדֶּשֶׁת** לאיש פלוני, **חֲרֵי זוֹ מְקוּדֶּשֶׁת** לו, ואסורה להינשא לאיש אחר עד שתקבל גט מאותו פלוני. אך אם יצא על אשה קול **מְקוּדֶּשֶׁת** – שנתקדשה לפלוני, **וּלאחר** מכן יצא עליה קול **מְגוֹרֶשֶׁת** – שגירשה אותו פלוני שיצא עליה קול בתחילה שנתקדשה לו,